

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

SAYI : 1

ELAZIG -1996

TÜRKLERDE AD KOYMANIN DİNİ VE MİLLİ BOYUTU

İsim, (الاسم) Arapça bir kelime olup, Türkçe'deki eş anlamlısı "ad" dır.⁽¹⁾ Edebiyatımıza ve lisanımıza girmiş bulunan "nam" kelimesi de Farsça'da aynı manaya gelmektedir.⁽²⁾ İsim kelimesinin çoğulu (أسماء) ve (اسمي)⁽³⁾ isim, (اسم) veya (سمو) den türemiştir. Büyüklük ve yükseltmek anlamına gelen isim kelimesinin başındaki hemze vasil hemzesidir.⁽⁴⁾

Ad, canlı cansız bütün varlıkları ve kavramları tek tek veya cins cins karşılar⁽⁵⁾ ve adı olduğu şeyi aklımıza getirip zihnimizde canlandırır. Ad varlığın belirleyicisi ve onu zihinde canlandıran bir delil niteliğindedir.⁽⁶⁾ Başka bir ifade ile, hususi bir şeyin zatına delâlet eden kelimeye isim denir. Meselâ Ev, Deve, Ahmet, Dağ, Su vb. gibi kelimeler.⁽⁷⁾

Müsemma ise; ismin karşılığına konulduğu mana; Ahmed'in şahsı, çiçeğin kendisidir. Tesmiye : Bir mananın karşılığında onu anlatacak bir isim koymaktır.⁽⁸⁾

**Abdurrahman
DAŞ**

F.Ü. İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi
Araştırma Görevlisi

- 1 Ferit DEVELİOĞLU, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 1970, s.540, 961.
- 2 DEVELİOĞLU, a.g.e., s.540, 961
- 3 Mu'cemul-Vasit, Komisyon, İstanbul, 1980, s.452.
- 4 Mu'cemul-Vasit, s.452.; B. TOPALOĞLU, H. KARAMAN, Sarf-Nahiv, İstanbul, 1989, s.3.
- 5 Abbas Hasan; en-NahvulVâfi, C.I, 3.Baskı, Kahire, s.26.
- 6 Nureddin Es-Sâbüni, Mâturidiyye Akaidi, Terc.Bekir TOPALOĞLU, Ankara, 1982, s.79.; Mu'cem'ul-Vasit, s.452.
- 7 Sâbüni, a.g.e. s.79.
- 8 Abbas Hasan, a.g.e., s.26.

Bir şahsa ad olarak seçilen kelime, bu adla sürekli çağırılması sonucu, adeta o şahsiyetle bütünleşmiştir. İsmi sahibi olan kimse adın anılmasıyla kendisinden bahsedildiğini anlayarak hemen tepki gösterir. Günümüz iletişim araçlarından (telefon, telsiz vb.) kimsiniz diye sorulunca karşılığında cevap olarak kendini ismen tanıtmaması bu duruma güzel bir örnektir. Şifre bile olsa, o şifre ile muhatabımızı doğru olarak tanıyabiliriz. Esasen şahıs, kendisini karşısındaki şahsa tam tanıtmaması ancak ad ve soyadı ile mümkündür.

Hz. Peygamber (S.A.S.)'in bu konuda buyurdıkları şu Hadis-i Şerif, mevzuumuza ışık tutacak niteliktedir. Resulullah (S.A.S.)'in yanına girmek isteyen Cabir b. Abdullah adındaki sahabeye kim o ? sorusuna " ene, ene " diye cevap verince, Peygamberimiz (S.A.S) bu cevaptan hoşlanmayarak "ene, ene" (ben, ben ne?) diyerek ikaz etmiş ve adını söylemesini istemiştir.⁽⁹⁾ Anlaşıyor ki kişiyi karşısındakine tanıtan adıdır. Şüphesiz ad olan kelimenin, bir lügat manası olacaktır. Bir şahsın adıyla çağırılmasından gaye lügat manası değil, şahsın kendisi, şahsiyeti kastedilmektedir. Ancak adın lügat manası bakımından da, ad olan varlığa her yönü ile uyması, yakışması, uyumlu olması gerekir.⁽¹⁰⁾

Cenab-ı Allah (c.c.) mahlukâtı yarattığı andan itibaren, bu varlıklara isimler vermişti. İnsanoğlunu ilgilendiren Hz. Adem (A.S.)'in yaratılmasıyla beraber, ad ve adlardan bahsedildiğini Kur'an-ı Kerim'in haber vermesidir. "Rabbin meleklerle demişti ki: Ben çamurdan bir insan yaratacağım"⁽¹¹⁾ " Bir zamanlar Rabbin, Meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım."⁽¹²⁾ diye haber verdiği, "Beşer, halife" kelimeleri ile kastettiği insanoğludur. İşte Adem'in yaratılmasından sonra, meleklerine "Adem'e secde edin" derken halifesi olarak haber verdiği varlığa Allah (c.c.) "Adem" ismini vermiştir.

"Adem'e isimlerin tümünü öğretti, sonra onları meleklerle sunup: "Haydi, doğru iseniz onların isimlerini bana söyleyin" dedi : Meleklerin acizliklerini bildirmelerinden sonra Cenab-ı Hak dedi ki " Ey

9 Müslim: es-Sahih, Âdâb, 39, H.No:2155. İstanbul, 1983.

10 Abdulkadir İNAN, "İsim" anlamına gelen (ad) ile bildiğimiz "at"ın kaynak bakımından aynı kelime olduğunu düşünüyor ve kahramanın ata binmeden ad alamadığını belirtiyor.(O.Ş.GÖKYAY, Dedem Korkudun Kitabı,s. CCCLXXXVII), İstanbul, 1973.

11 Kur'an-ı Kerim, es-Sâd: 71

12 Kur'an-ı Kerim, el-Bakara:34

Adem, bunlara onların isimlerini haber ver....."⁽¹³⁾ buyurmasında Hz. Adem'den önce yaratılan varlıkların da isimlerinin var olduğudur.

Hz.Adem'in eşi Havva'nın, canlı bir maddeden yaratılması sebebiyle, Havva adının konulduğunu müfessirler rivayet etmektedirler. İlk insan Hz. Adem ve eşi Hz. Havva'dan doğan çocuklarına da isimler verilmeye başlanmıştır. Habil, Kabil vb. gibi. Bütün peygamberlerin istisnasız ayrı ayrı adlarının oluşu, bu peygamberlerin zamanındaki haberlerle ilgili rivayetlerde de adlardan bahsedilmesi mevzuumuzu te'yid etmektedir.

İnsanlık tarihi boyunca, insanoğlu asıl isimlerinin yanısıra, soyadı veya kabilenin ortak isimlerini de taşırdı.⁽¹⁴⁾ Çeşitli düzenlemelerle Avrupa ülkelerinin medeni kanunlarında, isim ile ilgili kanun maddeleri yer almıştır. Türk Medeni Kanunu'da en son İsviçre Medeni Kanununun, isim ile ilgili maddelerini alarak kanunla, "ad koymaya ilişkin uygulamayı" sınırlandırmıştır.

Adın bütün milletlerde önemli sayılması, eski Türk inancı tasavvuruna göre lakab, insanın ruhu gibi bir şey olarak görülmesinden geliyor.⁽¹⁵⁾ Bundan dolayı da isim Orta Asya'da, Hindistan'da ve buradan geçmiş olarak Avrupa'da özel bir masal motifidir.⁽¹⁶⁾ Destan ve masal kahramanlarının ad almaları törenlerle olduğu için, isimler millilik boyutu içerisinde geniş olarak izah edilecektir.

Ad olarak anılan kelime, adı olduğu şahsı; psikolojik, sosyolojik ve daha pek çok yönleri ile etkilemektedir. Bu te'sir altına alış, hem müsbet manada, hem de menfi manada olmaktadır. Ayrıca adın şahsiyetle bütünleşmesinin, uyumluluğunun o kişinin çevresindeki insanlara da te'siri vardır. Adın telkin gücünü de artırdığı bir gerçektir.

Türk tarihinin eski çağlarına gidildikçe, kahramanlara ad verilmesinin büyük bir önem taşıdığı görülecektir. Bu önem hem destanlarda hem de halk arasındaki kahramanlık hikâyelerinde sıkça görülmektedir. Ancak her milletten adın birlikte zikredildiği diğer kelimelerde değişiklikler olabilir. Künye, lakab, soyadı vb. Fakat adsız, künyesiz, lakabsız hiç bir toplum tarihten bugüne görülmemiştir ve olmayacağı kanaatindeyiz.

13 Kur'an-ı Kerim, el-Bakara:31

14 Bahaeddin ÖGEL, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 278-279, İstanbul,1988

15 GÖKYAY, Orhan Şaik. Dedem Korkudun Kitabı, s. CCCLXXXVI.

16 Bahaeddin ÖGEL, a.g.e, s. 278-279.

A - AD KOYMANIN DİNİ BOYUTU

Ad koymanın dini boyutunu ele almadan önce konuya ışık tutması bakımından Kur'an-ı Kerim'de geçen isim, künye ve lakaplara kısaca değinmek yerinde olacağı kanaatindeyiz.

1- İSİMLER:

a)- Allah tarafından gönderilen peygamberlerden Kur'an-ı Kerim'de adları sayılanların sayısını sadece yirmibeştanesinin ismi geçmektedir. Bunların da adları şunlardır: 1-Adem 2-Nuh 3-İdris 4-İbrahim 5-İsmâil 6-İshâk 7-Yakub 8-Yusuf 9-Lut 10-Hud 11-Sâlih 12-Şu'ayb 13-Mûsa 14-Harun 15-Davud 16-Süleyman 17-Eyyüb 18-Zülkifl 19-Yûnus 20-İlyas 21-Elyase 22-Zekeriya 23-Yahya 24-İsâ 25-Muhammed (A.S.).

b)- Kur'an-ı Kerim'de Melek isimleri olarak da şu isimleri sayabiliriz: Mikail, Er-rûh, Cebrhâil, İsrâfil, Melek-ül Mevt, Harût, Marût, Naziât, Naşitât vb...

c)- Cin isimleri: İblis, Şeytan vb...

d)- Kur'an-ı Kerim'de kafirlerin isimlerinden bazıları ise: Karun, Calut, Haman, Fir'avun vb...

e)- Kur'an-ı Kerim'de adı geçen sahabeler: zeyd(İbn Harise).

f)- Kur'an-ı Kerim'de adı geçen meşhur insanların isimleri: İmrân, Lokman, Meryem vb...

g)- Kur'an-ı Kerim'de adı geçen kabile adları: Kureyş, Medyen vb...

h)- Kur'an-ı Kerim'de adı geçen kavimlerin adları: Ad, Semûd, Lut Kavmi gibi.

i)- Kur'an-ı Kerim'de adı geçen Put isimleri: El-Lât, El-Uzza, Menât, El-Cibt, Et-Tağut gibi.

i)- Kur'an-ı Kerim'de adı geçen yer isimleri: Mekke, Yesrib, Mısır, Tur-i Sina, El-Cûdi, Bâbil vb...

j)- Kur'an-ı Kerim'de adı geçen ahiretteki mekan yerleri: El-Firdevs, Adn, Es-se'ir, Sakar, Kevser vb...

k)- Kur'an-ı Kerim'de adı geçen yıldızların isimleri: Eş-Şems, El-Kamer, Nucûm vb...

l)- Kur'an-ı Kerim'de adı geçen bazı hayvanların isimleri: Ebabil, El-Cerâd, El-Bakara, Neml, Ankebut, Himâr, Ğurâp, Henâzir vb...

2-KÜNYELER: Mesela Ebu Leheb.

3-LAKAPLAR: İsrail(Yakubun lakabı), Zülküfl(ihtilaflıdır; İlyas, Elyase, Yüşa veya Zekerıyyanın lakabı, Zülkarneyn (ihtilafı bir kaç isim ileri sürülmektedir.) Fir'avn (Mısır Hükümdarının titri.) vb.gibileri.⁽¹⁷⁾

Hız. Muhammed (S.A.S.)'e risalet görevi verildiği yıllarda, kendisine inanan ashabına ve kıyamete kadar gelecek ümmetine ad vermede önder olmuş, tavsiyelerde ve güzel uygulamalarda bulunmuştur. Bir Hadis-i Şerifde "Siz kıyamet günü kendi isimleriniz ve babalarınızın isimleri ile çağırılacaksınız öyle ise adlarınızı güzel kılın"⁽¹⁸⁾ diye buyrulurken isimlerin insan üzerindeki ehemmiyeti belirtilmiştir. İsimler ümmet ve millet içerisinde birliği sağlayan faktörlerden biridir. Bu itibarla bilinen, beğenilen, tarihten günümüze intikal eden müşterek isimlerin nesilden nesile devamı sağlanmalıdır. Dinî hüviyetteki adlar, İslam ümmeti arasında müşterek değerlerdir. Hangi dili konuşursa konuşsun, hangi milli kültüre mensub olursa olsun, ne coğrafyası, ne milli kültürleri ortak dini değerlerle zıtlaşmaz, bilakis kaynaşır. Bu adlar şu üst etkileyici faktörlerle irtibatlıdır.

1- Allah (c.c.)'a izafe edilen, merhamet ve hamd bildiren kelimelerden ad seçilmesi.

2- Hız. Peygamber'e, Kur'an-ı Kerime, meleklerle ve kutsal değerlere irtibatlı, alakalı kelimelerden seçilmesi.

3- İslâm'a hizmet etmiş mümtaz şahsiyetlere (sahabe, tabiîn, alimler, şehitler, fatihler, seçkin idareciler vs.) adlarından seçilmesi.

İslâm dini; insanları inançta birliğe, insanlığı tevhidde bir olmaya davet eder. Tevhide uymayan, zıt, zedeleyici, kötü manalar veren, maksadını aşan; tesmiye olan şahsın ismiyle bağdaşmayan yönleri bulunması, hoş olmayan, alay etmeye, kötü düşüncelerin tasavvuruna vesile olan vb. türden adları kabul etmez. Adların alınması hüküm bakı-

17 M.Tayyib OKIÇ, Tefsir ve Hadis usulünün bazı meseleleri s.143-144, ist.1995

18 Ebu Dâvud; Es-Sünen, Edeb, 61 (4948),İstanbul 1992

mından haram, mekruh, mübah, müstehab isimler olarak değerlendirilir.

a) Haram Olan İsimler : Allah (c.c.)'dan başkasına izafetle kul-luk bildiren isimlerdir ki Alah (c.c.)'dan başka bütün kutsal varlıklara da izafe olunması yasaktır. Meselâ; Abdurresul, Abdunnebî, Abdulkâ'be, Abduluzza, Melikülemlâk vb. bunlardandır. Bu konuda Hz. Peygamber (S.A.S.) şöyle buyurmuşlardır; "Allah katında en düşük isim Melikülemlâk (mülklerin sahibi) ismidir. Allah'dan başka malik yoktur".⁽¹⁹⁾ Aziz, Kadir, Vahhâb, Samed gibi isimlerde Allah (c.C.)'dan başka hiç bir varlığa verilemez. Bunun gibi Ahkâmül Hâkimîn, Sultanus-Selâtin, Emirül-ümerâ, İlâh, Rab, Rabbetî, Rabbî vb. gibileri de haramdır. Hz. Peygamber bununla ilgili; " Hiç kimse (Rabbini "efendini" döyür, Rabbine abdest suyu dök, Rabbine su ver)⁽²⁰⁾ demesin. Bilakis "Seyyidim", "efendim" desin. buyurmuştur. Bu hadisle ilgili olarak İbn Battal şöyle der; Allah (c.c.)'dan başka hiç kimse için Rab kelimesinin kullanılması caiz değildir, tıpkı ilah kelimesinin başkası için kullanılmaması gibi. İbn-i Hacer ise; Rab kelimesi izafetli kullanış olursa mahzurun kalkacağını beyanla "Efendinin yanında beni an"⁽²¹⁾ ayetini delil getirmektedir.⁽²²⁾ Arapçada sahib (Rab) : Evin büyüğü, terbiyecisi gibi manalara gelir. Bu lisanda Rab kelimesinin kullanılması çok yaygın da olsa Hz.Peygamber (S.A.S.) hoş karşılamamıştır.

Ebu Hureyreden (R.A) "Sizden kimse (kölem, cariye) demesin. Köle de, Rabbî (Sahibim, Sahibem), Rabbetî demesin. Malik (Efendi) : Oğlum, kızım " desin. Memlûk (Köle) de, seyyidi (efendim), seyyidetü desin. Zira hepimiz memlûklersiniz. Rab da, aziz ve celil olan Allah(c.c.)'dır.⁽²³⁾ buyurdular.

Hz. Peygamber (S.A.S.) kendi isimlerinin ad olarak konulmasında sakınca görmezken, künyesinin (Ebul Kasım) başkalarına künye edinilmesine müsaade etmemiştir. "İsmimi isim olarak koyun, fakat künyemi kendinize künye yapmayın !" buyurmuşlardır ki, İmamuş-

19 Buhari,es-Sahih,Trc.M.SOFUOĞLU,İstanbul,1989 Edeb, 114 - Müslim, Adab, 20 (2143) - Ebu Davûd,es-Sünen,İstanbul,1992, Edeb, 62 (4961) - Tirmîzi,es-Sünen,İstanbul,1992, Edeb, 65 (2837).

20 Müslim, Eifâz, 15 (2249).

21 Kur'ân-ı Kerim, Yusuf :42.

22 İbrahim CANAN, Kütübüs-Sitte,Ankara,1988, C. 12, 5910.

23 Buhari, İtk, 17 - Müslim, Eifâz, 14 (2249) - Ebu Davûd, Edeb, 75 (4975-4976)

Şâfii ve zahiriler, Hz. Peygamber (S.A.S.)'in künyesini mutlak olarak hiç kimseye caiz ve helâl görmemektedirler.⁽²⁴⁾ Atalarımızın, Muhammed isminden kaçınarak, yine aynı manaya gelen "Mehmed" ismini söylemeleri, eşine rastlanmayacak bir incelik, saygı ve sevgi örneğidir ki, Askerini de mehmetçik diye adlandıran tek millet varsa her halde yine Müslüman Türk Milleti'dir.

Sevgisi için aynılık - Muhammed-Mehmed

Saygısı için gayrilik - kendisi asker, askeri Mehmetçik. espirisi bulunmaktadır.

b) Mekruh Olan İsimler : Manası hoş olmayan adları Hz. Peygamber (S.A.S.) değiştirmiş veya yasaklama arzusunu izhar etmiştir. Bereket ismi; buna göre, Bereket adındaki kimse "orada- mı ?" diye sorulup da; hayır burada Bereket yok. Diyerek cevap verilmiş olsa, anılması hoş bir mana hasil olmayacaktır. Nitekim bol sütlü bir devenin sağımını yapmak isteyen iki kişiye Hz. Peygamber (S.A.S.) adın ne ? diye sorarken biri; Mürre (acı), diğeri Harb (savaş) diyince her ikisine de oturun diyerek başka birine senin adın ne ? diye sorup cevaben Yaîş (Saadet, Yaşıyor) cevabını alınca Ona "sen sağ" diyerek mü-sade etmiştir.⁽²⁵⁾

Hz. Muhammed (S.A.S.) sadece cahiliye dönemine ait itikada muhalif, Allah (C.C.)'dan başkasına ta'zimi ifade eden isimleri değiştirmekle kalmamış aynı şekilde eşya ve mekanla ilgili her türlü adları da değiştirmiştir. Birine yakışmayan kişiliğine uygun olmayanın da adını değiştirmiştir. Peygamberimiz zamanında "dedikodu yapıyor" diye adı Berre (iyi insan, kusursuz kimse) olan kadının adını, Zeyneb'e çevirmiştir. Demek ki İslâm adabına uymayan gurur, kibir, aldanma telkin eden isimler çirkindir. Peygamberimiz (S.A.S.) bu isimleri hoş görmez, değiştirilmesini tavsiye eder.

Âsiye'nin Cemile'ye çevrilmesi, Atele'nin Sehl'e çevrilmesi, Şeytan yerine Rıdvan'a, Mikail'e, Cebrâil'e müsaade edilmesi yukarıdaki açıklamalara örnek teşkil etmektedir. Yine buna bağlı olarak karga, tilki, v.b. hayvan isimleri yerine ceylan, aslan, şahin, doğan, kartal gibi hayvan isimleri şahıslara ad olmuştur.

24 İbrahim CANAN, Kütübüs-Sitte, c.12(Hz. Peygamberin İsimleri ve Künyesi)

25 Canan, a.g.e. c. 2, s. 432

c) **Müstehab Olan Adlar** : Peygamberimiz (S.A.S.) " Allah'ın en ziyade sevdiği isimler Abdullah ve Abdurrahman'dır" buyurmuşlardır.⁽²⁶⁾ Bu adlar Cenab-ı Hakk'ı hem en câmi isimleri ile hatırlatıyor olması, hem de Allah (c.c.)'ya izafet etmesi sebebiyle, kişiye kulluğunu hatırlatmaktadır. Başka bir Hadis-i Şerifte "Peygamberlerin adları ile adlanın. Allah'ın en çok sevdiği adlar Abdullah, Abdurrahman'dır. En sadık olanları da Hâris* ve Hemmâm* adlarıdır. En çirkinleri de Harb ve Mürre adlarıdır."⁽²⁷⁾ buyurmuştur.

Hz. Ali (R.A.)'nın mescidde uyuduğunu gören Resulullah (S.A.S.) "Kalk Ey Ebu Turâb, Kalk Ey Ebu Turâb ! (Ey toprağın babası kalk) " diye çağırmıştır. Hz. Ali (R.A.) Efendimizin de en çok hoşuna giden lakabı bu olmuştur.⁽²⁸⁾

d) **Mübah Olan Adlar** : Haram ve mekruh adların dışında kalan adların tamamı mübah isimlerdir diye anlatılabilir, mübah isimleri saymak veya sınırlandırmak mümkün değildir.

Allah (c.c.)'ın isimlerinden olup ancak o vasıfların kullarda da bulunması istenilen manaları taşıyan isimlerin alınmasında caiz olduğuna hükmedilmiştir. Âdil, Nâsır, Cevâd gibi çünkü adalet, yardım ve cömertlik Allah (c.c.)'ın sıfatlarından olmakla beraber bunların insanlarda da bulunması uygundur. Yine Cebrail, Mikail, İsrail, Rıdvan vb. melek adlarını almakta mübah ve caiz görülmüştür.

İslam adabına göre doğan çocuğa karşı yapılacak bazı önemli merasimler vardır ki, bunları yerine getirmek sünnettir. Ebu Râfi (R.A.) anlatıyor; "Hz. Fatıma (R.Anha) oğlu Hasan (R.A.)'ı doğurduğu zaman, Resulullah (S.A.S.)'i kulağına ezân okurken gördüm.⁽²⁹⁾ Başka bir hadiste "Kimin bir çocuğu olurda sağ kulağına ezanı, sol kulağına kaamet okursa ona (Ümmüssıbyan denen ve çocuklardan ayrılmayan bir cın) zarar vermez."⁽³⁰⁾ buyurmuştur. Fakat muhaddisler bu hadisi senet yönünden zayıf görmüşlerdir.

26 Müslim, Âdâb, 2 (2132) , Ebu Davûd, Edeb, 61 (4949), Timmizî, Edeb, 64 (2834)

* Haris : Çalışıp kazanan.

* Hemmâm : İsteyen, irade eden

27 Ebu Davûd, Edeb, 61 (4950), Nesâî, Hayl, 3 (6, 218-219)

28 Buhâri, Salât, 58, Fadaîl-i Ashâb, 9, Edeb, 113, İsti'zan, 40, Müslim, Fadailu's-sahâbe, 38, (2409)

29 Ebu Davûd, Edeb, 107, (5105)

30 CANAN, İ., Kütübüs-Sitte, c.2, s.451.

Doğan çocuğa birinci günde ad konacağı gibi yedinci günde de koymak sünnettir. Hz. Peygamber (S.A.S.) düşük çocukların bile isimlendirilerek gömülmesini tavsiye buyurmuşlardır. Çocukların doğumunu müteakip yedinci gününden sonra başı tıraş edilerek, adına **akıka kurbanı** kesilir. Çocuğun başındaki ana tüyü demek olan akıka, bu kesilen kurbanı isim olmuştur.⁽³¹⁾

Doğan çocuğun damağına hurmadan bir parçayı ağza alıp iyice çiğneyerek hasıl olan ağız suyunu sürmekte sünnettir. Bu muameleye de **Tahnîk** denmektedir.

Ticarethanelere, meskenlere vb. yerlere de adlar verilirken, dikkat edilmesi gerekmektedir. Nasıl ki ilâh kelimesi sadece yaratan kastedilerek kullanılıyorsa, Kâ'be, Hacer-ül Esved, Zemzem, Hac, Zekat, Savn vb. kelimelerde sadece o mekana, o ibadete münhasır kılınmıştır. Aynı şekilde bunun gibi; Tekbîr, Salât, Kamet, Rükû, Secde, Miraç ... gibi adların ticarethanelere, meskenlere verilmesi de o derece doğrudur.

Tekbir'in alındığı yerler, zamanı ve sayısı fıkıh kitaplarında ayrıntıları ile belirtilmiştir. Ticarethane, mesken vs. ile de hiç bir alakası bulunmamaktadır. Kelime mana itibariyle yerine oturmamıştır. Şüphesiz bu adları değişik gayelerle verenler olacaktır. Dinî hamasetten verilmiş olabilir, istismar etmek için verilmiş olabilir, riyakarlık için vb. sebepler gözetilerek verilmiş olanları da olabilir. Eğer bu isimler bu gibi yerlere uygun bulunsaydı her halde sahabe devrinden bugüne karda çok emsali olurdu diye düşünüyor, konunun sosyolojik bir mesele olduğundan iş yeri sahibi ve müşterileri üzerine, ayrıca sosyolojik bir araştırmaya değer kanaatindeyim.

B - AD KOYMANIN MİLLİ BOYUTU

Yukarıda İslam dininin üslup farklarını reddetmeyen, farklılıklar üzerine birlik ve tevhîd arayan ilâhi bir din olduğunu ifade etmiştik. Hz. Muhammed (S.A.S.) insanlığı, bütün milletleri islama davet ederken de o milletlerin dillerini, adlarını, millî tarihlerini, millî menfaatlerini, bayrağını, kendisine has örf-adet ve kültürlerini terk ederek, İslam dinine gelmelerini istememiştir. Çünkü islamın böyle bir hedefi yoktur. Dinî ve millî değerler manevi kültür mutabakatını oluşturmuştur. Milletlerin fertlerine verilen adlar da dinî ve millî kimliklerini belir-

31 CANAN, a.g.e., C.II, s. 451.

ler. Ad olarak seçilen kelimenin manası bir milletin tamamı tarafından anlaşılan, o milletin; milletler arasında kültürünü temsil eden müstakil dil olarak kabul görmüş dilinin kurallarına uygun kelimelerden seçilmesi esastır.

Ad seçiminde hedef makul olan adın, bütün millete mal olmuş, bilinen, anlaşılan, millilik vasıflarına haiz, itikâd esaslarına ters düşmemesidir. Dikkat edilirse İslamiyet; müslüman olan İranlıların milli adlarını kaldırmadığı gibi, müslüman olan Arapların da Cahiliye Döneminden gelen adlarını terk ettiklerine dair bir harekette baş gösterdiği görülmemiştir.⁽³²⁾

İslama uygun isimler koyalım derken, islami anlayışla hiç bir alakası olmayan İran'ın efsanevî milli adlarının Türk çocuklarına atalarının adlarını unutturacak kadar seçildiği, maalesef müşahade edilmiştir. Keyhüsrev, Keykubat, Keykavus ...gibi yabancı adları almakta hiç bir meşru mazeret ileri sürülemediği gibi İslâmî özelliği olmayan "sıradan Arap menşe'li adların" , Türk menşe'li adlara tercih edilmesinde dini bir icap saymağa da imkan yoktur.⁽³³⁾ Burada biraz Türk tarihinin bilinen ilk devirlerinden bilgiler vermeğe çalışalım.

Eski Türklerde ana ve babanın verdiği ad gerçek ad değil, geçici addır. Çocuk gerçek adını avda yada savaşta bir yararlılık, bir kahramanlık gösterdikten sonra alır. Dede Korkut Hikayelerinde kahramanlara adı veren Korkut Ata'dır. Oğuz Destanlarında kahramanlık gösteren çocuğa ad vermenin törenlerle, Han veya Bey büyük toy (ziyafet) vererek ad konmasını ister. Kimse bulunmadığından Bozatlı bir erinmasalarda bir derviş- görünüp, çocuğa ad verip kaybolduğuna inanılır.⁽³⁴⁾

Ebulgazi Bahadır Han, Oğuz Han'a nasıl ad verildiğini şöyle izah eder. Oğlan bir yaşına gelince ona ad koymazlardı. Oğlan bir yaşına girince Kara Han iline haber saldı, hem ulu toy eyledi. Toy günü oğlanı meydana getirüp Kara Han, beylerine dedi ki: Bizim oğlumuz bir yaşına yetti. İmdi buna ad koyasız deyüp, beyler cevap vermeden önce oğlan, benim adım OĞUZ 'dur, dedi.⁽³⁵⁾ Genellikle kahramanların ad almaları 15 - 16 yaşına girdikten sonradır. Nitekim Kazan Bey hayıfla-

32 Osman, TURAN, *Türkiyede Manevi Buhran*, İstanbul, 1978, s. 265.

33 TURAN, a.g.e., s.265.

34 GÖKYAY, a.g.e., s.CCCLXXXVII.

35 GÖKYAY, a.g.e., s.CCCLXXXVII.

narak oğlu Uruz'a : "Onaltı yaşına girdiğin halde henüz yay çekmedin, ok atmadın, baş kesmedin, kan dökmedin, Kalın Oğuz içinde çuldu almadın" diyerek bu töreyi en iyi şekilde anlatmaktadır. Boğaç Han'ın (Beyrek) onbeş yaşında kahramanlık gösterir. Boğaç, döğüşüp boğayı öldürdüğü zaman onbeş yaşındadır.⁽³⁶⁾

Bay Böre Bey şöyle dedi : "Mere benim oğlum, başını kesti, kan mı döktü ?"

"Beli, baş kesti, kan döktü, adam aktardı." dediler.

"Mere bu oğlana ad koyasınca var mıdır?" dedi.

Beli sultanım artıktır, dediler.

Bay Böre Bey, Kalın Oğuz Beylerini çağırdı, konukladı, Dedem Korkut geldi. Oğlana ad koydu, şöyle dedi : Sen oğlunu Bamsam diye okşarsın ! Bunun adı Boz Aygırlı (Bamsı Beyrek) olsun ! adını ben verdim, yaşını Allah versin! "Kalın Oğuz Beyleri el götürdüler dua kıldılar, bu ad bu yiğide kutlu olsun dediler. Beyler hep ava bindi. Boz aygırın çektirdi. Beyrek bindi. Aladağa, ala leşker ava çıktı.⁽³⁷⁾ Beyrek'in "Bamsı" adının kahramanlıkla ilgisi yoktur. Babası oğlunu Bamsam diye okşadığı için bu ad konmuştur. "Basat" adının belki Basmak ile bir ilgisi düşünülebilir.⁽³⁸⁾ Görüşünü ileri sürmüştür.

Başka bir kahraman için;

Kara - Han oğlu Alman-Bet doğduğunda :

Kara dağlar korkudan basılmış, alçalmıştı !

Büyük sular korkudan, çay olmuş, azalmıştı !⁽³⁹⁾

Bir milletin yok olmasının ilk emmaresi dilde yapılan darbe ile-
dir. Erimenin ilk basamağıdır. Buna atfen "Dokuz Ogur" manasına ge-
len "Kutrigur" veya "Kuturgur" Türklerinin kurduğu Proto-Bulgar
devletinin teşkilatı, diğer Türk devletlerinin teşkilatına benliyordu.
IX. yüzyılın sonuna kadar Türk olarak kaldılar. "Melemir Han, kardeşi
Nrvadtay'ı Hristiyanlığa temayülü olduğu için öldürmüştü." Buna rağmen kendisinde bir Hristiyan ünvanı kullanmıştı.⁽⁴⁰⁾

36 Bahaeddin, ÖGEL, Türk Mitolojisi, Ankara, 1971, C.I, s.303.

37 Bahaeddin, ÖGEL, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s.279.

38 GÖKYAY a.g.e., s.CCCLXXXVII.

39 Bahaeddin, ÖGEL, Türk Mitolojisi, c.1, s.303.

40 Mehmet, ERÖZ, Hristiyanlaşan Türkler, s.7-8.

Or-han, kurt, kurum, bilge, omurtag gibi adları bırakıp Hristiyan adları veya ünvanları almaya başlamaları, erimelerinin ilk işaretleridir. Daha sonra (870'lerde) Hristiyanlığı kabul edip iyice eriyceklerdir. Bu tarihten sonra Slavlaşma başlayacak ve Türklük'leri de kaybolacaktır.⁽⁴¹⁾ Ne yazık ki yeryüzünde de güçlenmesi engellenen hep Türk Milleti olmuştur. Tarihinde en çok alfabe değiştiren millette yine Türkler olmuştur. (Sümerce, Uygurca, Soğtça, Kril, Farsça, Arapça ve nihayet Latin alfabesiyle yazıya devam etmektedir.)

M.S. XI. yüzyılda Uzlardan bir grup Hristiyanlığı benimserken, Karadenizin kuzey steplerine uzun süre hakim olan Kuman Kıpçaklarının bir kısmı da, yapılan propagandalar neticesinde Hristiyanlaşmışlardır.⁽⁴²⁾ Kumanlar arasında dolaşan İtalyan Katolik misyonerleri 2500 kelimelik bir Kuman lügatı hazırladılar. Toplanan kelimeler 1303 yılında, Sudak şehrinde kitap haline getirildi. "Codax Cumanicus" adıyla bir sözlük, Kitab-ı Mukaddes esas alınarak hazırlanmıştır.⁽⁴³⁾ Hristiyan misyonerler bu sözlüğü Hristiyan propagandasında kullandıkları gibi, Venedikli, Cenevizli Hristiyan tüccarlara yardımcı olmak için kullanmışlardı. Tıpkı bir takım batılı misyonerlerin ve araştırmacıların Kürtçe böcek, yer, bitki ve şahıs adlarını uydurarak güya Kürtçe dilinin isbatla birlikte uydurma bir Kürtçe sözlük meydana getirip Türk Milletinin birliğini bozmak gayesini gütmektedirler. Kafkasya'daki Müslüman Türk Milletinin ayrı ayrı lehçelerle, alfabelerle konuşmalarında da birbirlerini anlamamaları planlanmıştır.

Tarihte büyük rol oynayan devletler; ya cihan devletleridir, ya da milli devletlerdir. Cihan devleti çok dinli, dilli, ırklı ve farklı kültürleri temsil eden bir yapıya sahiptir. Kabile devleti ise dar, kabileye ait karışımı hiç denecek kadar bulunmayan, devletin ilk merhalesini oluşturan ilkel halidir. Dışa kapalı bir mikro devlet modelidir.

Milli devlet tebaasının % 65'i veya daha fazlası aynı dili konuşan, aynı dine mensup ve aynı ırkın mensupları olan kişilerden meydana gelmiş devlettir. Buna Rum, Ermeni, Yahudi vb. azınlık toplulukları içerisinde bulunduran Türkiye gibi ülkeleri örnek verebiliriz. Azınlık yönetimi elinde bulunduran hakim topluluğun dışında kalan, anlamını

41 Mehmet, ERÖZ, *Hristiyanlaşan Türkler*, s.8.

42 Şaban, KUZGUN, *Dinler Tarihi Ders Notları*, s.69.

43 KUZGUN, a.g.e., s.70.

taşır. **Azınlık** ayrıca, milletten; ırk, dil, din ve milliyet gibi dört önemli unsurla ayrılmış bulunan topluluklar için kullanılan bir tabirdir. Bunlar milli devletin emniyeti altındadırlar. Milli bir devlet olan Türkiye sınırları içinde yaşayıpta aralarında din birliği bulunan topluluklar için dil farklılığını azınlık sebebi göstermek ilmilikle bağdaşmadığı gibi, bu topluluklar dinimiz açısından da azınlık sayılmamaktadır. Çünkü din kardeşliği "azınlık" olmayı ortadan kaldırmıştır. "Mü'minler ancak kardeşler."⁽⁴⁴⁾ Müslümanların inançta, ibadetlerinde ve mabetlerinde ortaklık olduğu gibi sosyal hayatlarında (evlenmeler, bayramlar, zekat, hac vb.) da aynı ümmete mensubiyet oluşmuştur. Ölümleri ile aynı dini merasimlerle, aynı kabristanlıklara defnedilen müslümanların çocukları da vâris olma hakkına sahiptir.

Günümüz şartlarında, teknolojinin en gelişmiş seviyede olması kitle iletişim araçlarının dünya ağını oluşturmaları, uydu sistemi ile dünyayı evlerimizin içine kadar getirip göstermesi, gümrük sınırlarının kaldırılması sonucunda şu kanaat hakim olmuştur ki; her yönü ile sağlam ve güçlü olan devletler ancak ayakta kalmayı başarabileceklerdir. Bunun da ilk şartı birlik olma şuurunun gelişmesine bağlıdır.

Türk Milletinin tarihinde adlar verilirken çeşitli sebeplerden dolayı farklı isimlerin bilerek tercihini yapıldığını görmekteyiz. Bu tercihlerin yapılış sebeplerini⁽⁴⁵⁾ şöyle sıralayabiliriz.

1- Çocuklar gerçek adlarını alana kadar adsız diye çağırılan çocuk, 13-14 yaşlarına gelince, eğer ad verilmeye uygun bir iş başaramamışsa, ömür boyu "Adsız" diye anılır. Ancak sık sık rastladığımız Adsız, Adsız big gibi isim sahiplerinin tamamını bu şekilde değerlendirmekte mümkün değildir.⁽⁴⁶⁾

2- Eski Türk inanışlarına göre çocukları kötü ruhlardan, nazardan vs.den korumak için; Ödemiş, Satılmış, Satılğan veya Tezekbay, Çirkin, Kurt, Karga, Tilki, Kurtcebe, Çakal, Köpek vb. geçici ve koruyucu isimlerin verildiğinde görülmüştür.

3- Çocuk 15-16 yaşlarına gelince olağanüstü bir iş başarması yahut düşmana karşı baş kesip, kan dökmesi, kısacası bir kahramanlık göstermesi sonucu törenle, toylarla Dede Korkut vb. büyüklerin ad vermeleri ile olmaktadır.

44. Kur'an-ı Kerim, Hücurat :10

45. Aydil,EROL, Tarihi Örneklerle adlarımız, Ankara, 1992, s.

46. Yaşar KALAFAT, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara, 1990, s.84.

4-Doğan çocuğun rengine göre de ad verilmektedir. Karaoğlan, Karacaoğlan, Sarısaltık, Sariefe, Yağız, Sarıkız, Pembe vb. gibi yine bu verilen isimlerinde kötü ruhlarla, al karısı ile / ki al karısı iki tane olduğuna inanılır. Biri kara diğeri sarıdır./ İlgisi vardır. Dağ, Deniz, Yıldırım, Çınar, Gök gibi adlarda başlangıçtaki Türk inançlarının aksettirdiklerini ve koruyucu iyeleri temsil eden unsurlar olduklarını unutmamak gerekir. (47)

5-Çocuğu olup da yaşamayan çocuklara, ölmesin yaşasın anlamında, Yaşar, Dursun, Durak, Durdu, Sabit adları verilmektedir.

6-Sürekli kız doğuran ama erkek çocuk arzu edenler, son doğan kızlarına; Döne, Döndü vb. Adlar verilerek erkek çocuğa dönüleceğine inanılır.

7-Çok çocukdan bakanlar; Yeter, Tamam, Soner, Songül, Sonay, Kafi, vb. adlar vermektedirler.

8-Adak ve dilek sonucu yatır ziyaretinden sonra dünyaya gelen çocuklara ise; Satı, Satılmış, Ökkeş, Ahmet Yesevi, FetiAhmet, Ahmet Turan vb. isimler verilmektedir. (48)

9-Çocuğun doğduğu gün, ay ve mevsimle ilgili adların konulması; Cuma, Cumali, Bahar, Cumhuri, Kadir, Kadriye, Leyla, Arif, Arife, Bayram, Hacı Bayram, Kurban, Seher, Şafak, Tan, Fecir, Nehar, Gündüz vb. (49)

10-Allah'ın Sıfatları, Peygamberler ve Peygamber yakınları (Sahabe) nın adları; Abdurrahman, Abdullah, Abdurrezzak, Abdussamed, Âdil, Nâsır, Cevâd, Muhammed, Mehmet, Ahmet, Mahmut, Mustafa, Resul, Ekrem, Davud, İlyas, İdris, Fatma, Aişe, Hatice, Meryem, Bekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan, Hüseyin, Zeynel, Emine, Zeynep, Rukiye, Ümmügülsüm vb....

11-Tarihi kahramanlar ve siyasi liderlerle ilgili adlar ; Oğuz, Bilge Kağan, Atilla, Kürşâd, Edebalı, Yavuz, Fatih, Bayezıd, Orhan, Ertuğrul, Murat, Kazım, Menderes, Selçuk, Çağrı, Alparslan, M.Akif, Necip Fazıl, Yahya Kemal, Ömer Seyfettin, vb....

47 Yaşar, KALAFAT, a.g.e., s.84-85

48 Sedat Veyis, ÖRNEK, Türk Halk Bilimi, Ankara, 1995, s.150.

49 ÖRNEK, a.g.e., s.151-152.

12-Madenlerle, Bitkilerle, Hayvanlarla ilgili adlar; bariz özellikleri ve kıymetli, sevimliliği sebebi ile tercihi yapılmaktadır. Aslan, Kaplan, Geyik, Bülbül, Ceren, Gümüş, Altun, Elmas, Lâle, Çiğdem, Nergiz, Gül vb...

13-Çocuğun doğduğu yerle ilgili adlar. Gemide, veya vapurda doğanlara Deniz, Tren yolcuğu esnasında doğanlara; Demir, Çelik, Uçakta doğanlara; Tayyar, Hastaanenin ise kurucusunun adıyla "Zeynep Kamil" vb. gibi.

14-Coğrafi mekanların adlarını seçmek. Fırat, Murat, Menderes, Pınar, Bingöl, Tuna, Munzur vb. gibi.

15- Minnet, Şükran, Hayranlık, Dostluk duyguları ile ilgili adlar; Askerlik görevini ifa eden mehmetçiğin sevdiği komutanlarının, arkadaşlarının adlarını seçmesi veya ölümden kurtulmasına vesile olmuş Doktorun, Hemşirenin adlarını seçmesi yada hayatlarını yönlendiren öğretmenin, ustasının adlarını çocuklarına vermeleri gibi.

16-Bölücü, Etnik, siyasi örgütlerin, Hıristiyan din misyonerlerinin, yabancı komşu ülkelerinin ajanları tarafından; sinsice milletimizi bölmeye yönelik, kültür yozlaşmasını oluşturmak (kültür emperyalizmi), kargaşa, ayrılık ve düşmanlık tohumlarını ekmek gayesi ile adlar konulmaktadır. Bu iki hedefi iki grupta mutelaa etmek mümkündür.

a)-Türk-İslam Kültürüne sadece düşmanlıkları sebebi ile alt kimlikler esas alınarak, konulan adlar.

b)-İslam'a düşmanlıklarından dolayı; müslüman olmayan, Rum, Ermeni, Süryani vb. Hristiyan ailelerinin tercih ettiği adları çocuklarına vermeleridir. Yapılmak istenen ise;

Bu milletin evlatları kendilerini Türk olarak ifade etmesinler fakat hangi adlarla ifade ederlerse etsinler; meşrudur, güzeldir, doğrudur.! Yine bu milletin evlatlarının kendilerini sonsuza kadar müslüman olarak ifade etmesinler fakat hangi inancı benimserlerse benimssinler, o inanç en doğru, cazip ve geçerli olandır, hedefi güdülmektedir.

17-Anadoluda yaşayan eski medeniyetlerin tesirinin isim konmaya yansıdığını da görmemiz mümkündür. Sümer, Eti, Etiye gibi.⁽⁵⁰⁾

Yukarıda saydığımız sebeplerin dışında daha başka sebeplere dayalı olarak da adlar çocuklara konulabilir. Ancak bu konuyu burada noktalamadan önce alan çalışması yaptığım Tunceli ilinde, dikkatimizi

çeken bazı yabancı adların çocuklara isim olarak verildiğini görmekteyiz. Bu isimleri aşağıda sınıflandırırsak, bazı isimlerin Farsça, Ermenice, Süryanice ve Rumca kaynaklı olduklarını⁽⁵¹⁾ görmekteyiz. Bu Farsça isimlerden bazılarının Türkçe karşılıkları verilmiştir:

<u>Farsça</u>		<u>Türkçe</u>
Azad	>	Özgür
Bârân	>	Yağmur
Bırader	>	Kardeş
Bırader+can	>	Cankardeş
Berf	>	Kar
Hem+hal	>	Arkadaş
Ruz+bin	>	Gündoğan
Ruz	>	Güneş

Ad olarak verilen diğer kelimelerin menş'lerini belirtmeden ay-
nen aşağıya sıralıyorum

Alayin	Berzan	Cam miro	Eval	Kavin	
Aniye	Berken	Cisan Tıgris	Elika	Kinem	
Antoli	Bejna	Dılan	Filora Dılan	Jilyan	
Antony	Berçiyen	Diyana		Hivda Zizan	Jonatan
Anik	Berceste	Helin		Hekto	Jen
Marcel	Melodiye	Muhan		Melinda	Janin Jandeh
Meri	Nuri	Nikolas		Roza	Jiyan
Rozalin	Rojin	Royen		Rojen Çiya	Stara
Şiran Berfili		Tanya		Zılal vb. gibi	

Yukarıdaki örnekleri, geniş bir alan taraması yapacak olursak bu tür adların sayısı belki yüzlerle ifade edilecektir ki yapıları ile, okunuşları ile hem dilimize hem de tarih boyunca süregelen kültürümüze yabancılığını izaha gerek duymamaktayız.

51 BURAN, Ahmet, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar II (Ağzlar), Ankara, 1992, s.47,

SONUÇ

Varlıklara ad verilmesi Allah'ın bir sünnetidir. İnsanoğlu için adın önemi Hz. Âdem'in yaratılması ile beraber başlamıştır. İnsanlık tarihi boyunca her devirde, her toplumun kendi fertleri arasında birinin diğerinden ayırtebilebilmesi, tanınması için adlar verilmiştir. Bu verilen adlarda; o insanın mensubu olduğu milletin dilinden, kültüründen ve inancından izler taşımıştır. Adlar manaları, söylenişi (Fonetiği), ekleri, terkipleri, lakapları v.b. özellikleri ile de bize; hangi millete mensup olduğu hususunda fikir vermektedir.

Günümüzde (of, ev, iç, iviç, yan v.b.) ekleri kullanan çeşitli milletler vardır. Bütün milletler (devletler) kendi kültürlerini isimlere kadar işlemeye çalışmaktadır. Ahmedof, Bayramoviç, Semerciyan, Paçacıyan v.b. gibi. Bu bağlamda Türk Milletini oluşturan fertler de (Müslüman olmayanlar hariç) çocuklarına ad seçerken; kendi dilinden, kültüründen ve içine sindirdiği hali ile inancından (Muhammed'in Mehmed olması gibi) olan kelimeleri isim olarak tercih etmelidir. Unutulmamalıdır ki; milletlerin devamı ancak nesilleri ile mümkündür. Nesiller arasındaki birlik, o milletin devamlılığını sağlar. İsmail Gaspıralı (1851-1914)'nın dediği gibi "Dilde, Fikirde, İşde Birlik" olunması varlığımızı koruyan temel faktörlerdir.

Her Müslüman Türk ailesinin asli vazifesi doğacak çocuklarına güzel manalar taşıyan Türk'e ve İslam'a ait adları koymak; Türk Milletine yabancı, İslam İtikadına zıt olan ve başka milletlerin kültür çağrışımını veren adlarında aslâ çocuklara vermemektir. Çocuklarımıza vermediğimiz her Türkçe ad bir şehiddir.

BİBLİYOGRAFYA

- 1- Abbas Hasan; **en-Nahvul Vâfi**, Kahire, 3. Baskı.
- 2- Ahmed b.Hanbel; **Müsned**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- 3- BURAN Ahmet; **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar II**, Boğaziçi Yayınları, Ankara, 1992.
- 4- Buhâri; **es-Sahih**, Trc.Mehmet SOFUOĞLU, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1989.
- 5- CÂNÂN İbrahim; **Kütübüs-sitte**, Ankara,1988.
- 6- DEVELİOĞLU Ferit; **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1970.
- 7- Ebu Davûd; **es-Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- 8- ERKAL E. Mustafa; **Etnik Tuzak**, İstanbul, 1994.
- 9- ERÖZ Mehmet; **Hristiyanlaşan Türkler**, Ankara, 1983.
- 10- EROL Aydil; **Adlarımız**, Ankara, 1992.
- 11- GÖKYAY O. Şaik; **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul, 1973.
- 12- Komisyon; **Mu'cem'ul-Vâsît**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980.
- 13- KALAFAT Yaşar; **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara, 1990.
- 14- **Kur'an-ı Kerim ve Meâli**.
- 15- KUZGUN Şaban; **Dinler Tarihi Ders Notları**, Kayseri, 1993.
- 16- Müslim; **el-Cami'us-Sahih**, Trc.Ahmed Davudoğlu, Sönmez Yay.,İst.,1983.
- 17- Nesâi; **es-Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- 18- Nûreddin es-Sâbûni; **Mâtürîdiyye Akaidi**, Trc.B.Topaloğlu, Ankara,1982.
- 19- ÖGEL Bahaeddin; **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, İstanbul, 1988.
- 20- ÖGEL Bahaeddin; **Türk Mitolojisi**, Ankara, 1971.
- 22- M. ÖZDAĞ, O.TÜRKDOĞAN, M.ERÖZ, M.KAPLAN; **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, 1992.
- 23- OKIÇ M. Tayyib; **Tefsir ve Hadis Usûlünün Bazı Meseleleri**, Nûn Yayınları, İstanbul, 1995.
- 24- Tirmîzî; **es-Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- 25- TURAN Osman; **Türkiye'de Manevi Buhran**, İstanbul, 1978.
- 26- **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, 11-13 Eylül 1984, Ankara.